

UDC 371.1(948.1)
DOI 10.46991/educ-21st-century.v7.i1.305

**ՇՎԵԴԻԱՅԻ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԵՎ ԱՆԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

Հարությունյան Նազիկ

*մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Երևանի պետական համալսարան,
Հայաստանի Հանրապետություն
nazik.harutyunyan@ysu.am
<https://orcid.org/0000-0003-0765-2610>*

Ալեքսանյան Մարիամ

*Մանկավարժության ամբիոնի հայցորդ
Երևանի պետական համալսարան,
Հայաստանի Հանրապետություն
mariam.aleqsanyan@ysu.am
<https://orcid.org/0009-0007-6834-5178>*

Ամփոփում

Համառոտ ներածական: Շվեդիայում հանրային դպրոցների կողքին անկախ դպրոցները վերջին տասնամյակների ընթացքում ընդլայնվել են, և այսօր պարտադիր դպրոցի աշակերտների գրեթե 20%-ը հաճախում է անկախ դպրոցներ: Այս հոդվածը ներկայացնում է Շվեդիայի պետական և անկախ դպրոցների կառավարման համակարգերի համեմատական վերլուծություն: Այն ուսումնասիրում է կառավարման, ֆինանսավորման, դպրոցի ղեկավարման, ուսուցիչների հավաքագրման և ակադեմիական արդյունքների տարբերությունները: Թեև երկու դպրոցները հետևում են ազգային չափանիշներին, անկախ դպրոցները գործում են ավելի մեծ ինքնավարությամբ և ճկունությամբ: Հոդվածում ընդգծվում է, թե ինչպես են դպրոցի ընտրությունը և կառավարման մոդելը նպաստում կրթական սեգրեգացիային՝ չնայած ակադեմիական համեմատելի արդյունքներին: Եզրակացություններում շեշտվում է Շվեդիայի կրթության համակարգում ինքնավարության, արդարության և հաշվետվողականության հավասարակշռման անհրաժեշտությունը:

Բանալի բառեր՝ Շվեդիա, հանրային դպրոցներ, անկախ դպրոցներ, կառավարման համակարգ, ֆինանսավորում, դպրոցական ղեկավարություն, ակադեմիական արդյունքներ, կրթական սեգրեգացիա, ինքնավարություն, հաշվետվողականություն, կրթական հավասարություն:

Շվեդիայի հանրակրթության համակարգի հիմնարար սկզբունքներից մեկը երեխաների և երիտասարդների համարժեք կրթության ապահովումն է՝ անկախ սեռից, բնակության վայրից և սոցիալական ու ֆինանսական հնարավոր-

րությունից: Շվեդիայի հանրակրթության կառավարման մոդելը հետաքրքիր է իր կառուցվածքի, մոտեցումների և կազմակերպման տեսանկյունից:

Շվեդիայում հանրակրթության համակարգը անվճար է բոլոր սովորողների համար, ներառյալ դասազրքերը, դպրոցի ճաշերը և անհրաժեշտության դեպքում՝ տրանսպորտը: Կրթությունը պարտադիր է 6-16 տարեկան աշակերտների համար:

Համակարգը բաժանված է հետևյալ փուլերի՝

- Förskoleklass (նախադպրոցական դասարան) – 6 տարեկան (պարտադիր),
- Grundskola (պարտադիր դպրոց) – 7-16 տարեկան (1-9-րդ դասարաններ),
- Gymnasieskola (ավագ դպրոց) – 16-19 տարեկան (ընտրովի):

Պարտադիր դպրոցի ավարտից հետո աշակերտների մեծ մասը շարունակում է ավագ դպրոցում՝ ընտրելով կա՛մ ակադեմիական ծրագրեր (համալսարան ընդունվելու համար), կա՛մ մասնագիտական ծրագրեր (մասնագիտություն ստանալու համար): Շվեդիայի հանրակրթության համակարգը հաճախ ներկայացվում է որպես հաջողակ մոդել:

Շվեդիայի հանրակրթության համակարգը բարեփոխումների և փոփոխությունների երկարատև պատմություն ունի: Վերջին տասնամյակների ամենանշանակալի փոփոխություններից մեկը անկախ դպրոցների ներդրումն է, որոնք ֆինանսավորվում են պետության կողմից, բայց կառավարվում են մասնավոր կերպով: Անկախ դպրոցները վերջին տարիներին արագորեն ընդլայնվել են, և այսօր Շվեդիայում աշակերտների գրեթե 20%-ը հաճախում է անկախ դպրոցներ: Անկախ դպրոցների ընդլայնումը հակասական արձագանք է գտել Շվեդիայի հանրակրթության համակարգն ուսումնասիրող գիտնականների մոտ, որոնք պնդում են, որ դրանք սպառնալիք են հանրային դպրոցական համակարգի համար՝ բերելով սեգրեգացիայի և անհավասարության, մինչդեռ դրանք դիտարկվում են նաև որպես արժեքավոր հավելում Շվեդիայի կրթության համակարգին:

Այս հոդվածում քննվող **հիմնախնդիրը** ղեկավարման տարբեր համակարգերի ազդեցությունն է շվեդական դպրոցական համակարգի կրթական հավասարության ու կառավարման վրա: Մինչդեռ անկախ դպրոցները պետական դպրոցների համեմատ ունեն ավելի մեծ ինքնավարություն և ճկունություն, այս առավելությունները ուղեկցվում են կրթական սեգրեգացիայի ու սոցիալական անհավասարության աճի ռիսկերով: Միևնույն ժամանակ, չնայած կառուցվածքային և կազմակերպչական տարբերություններին, պետական ու անկախ դպրոցների ակադեմիական արդյունքները մեծ մասամբ մնում են համեմատելի: Մա առաջ է քաշում կարևոր հարցեր այն մասին, թե ինչպես են կառավարման մոդելները ազդում ոչ միայն կրթության որակի, այլև Շվեդիայի կրթական ոլորտում արդարության, մատչելիության և հաշվետվողականության ավելի լայն սկզբունքների վրա:

Հետազոտության նպատակն է ուսումնասիրել և համեմատության մեջ դիտարկել Շվեդիայի հանրային ու անկախ դպրոցների կառավարման համակարգերը՝ ներկայացնելով դրանց հիմնական նմանություններն ու տարբերությունները:

Սահմանված նպատակից ելնելով հոդվածում անդրադարձ է կատարվել հետևյալ **խնդիրներին**.

- վերլուծել և համեմատել հանրային և անկախ դպրոցների ֆինանսավորման մոդելները, բյուջետային հատկացման գործընթացներն ու ֆինանսական ինքնավարությունը,

- հետազոտել և համեմատել երկու տեսակի դպրոցներում ակադեմիական առաջադիմությունը, աշակերտների ձեռքբերումների մակարդակն ու ազգային չափանիշները,

- քննել և տարբերակել հանրային ու անկախ դպրոցների տնօրենների ընտրության չափանիշները, որակավորումը, դերերը և պատասխանատվությունները,

- վերլուծել և համեմատել երկու տեսակի դպրոցներում ուսուցիչների հավաքագրումը, վերապատրաստումը, մասնագիտական զարգացումն ու մանկավարժական մոտեցումները:

Սահմանված նպատակին հասնելու համար մեր կողմից իրականացվել է պաշտոնական փաստաթղթերի, կրթության կազմակերպման ուղեցույցների, ուսումնական նյութերի ու ծրագրերի ուսումնասիրություն և վերլուծություն:

Հիմնախնդրին առնչվող հետազոտությունների հակիրճ վերլուծություն:

Վերջին տասնամյակում Շվեդիայի հանրակրթության ոլորտում իրականացված փոփոխությունները, առավելապես անկախ դպրոցների ներդրումը, ակադեմիական դաշտում քննարկումների, հոդվածների և դեբատների առիթ են հանդիսացել: Մեծապես քննվում է անկախ դպրոցների ազդեցությունը կրթական հավասարության ու սեգրեգացիայի տեսանկյուններից: Մի շարք ուսումնասիրողներ, այդ թվում՝ Կ. Յ. Հանսենը, Յ. Է. Գուստաֆսոնը նշում են, որ անկախ դպրոցների աճող մեծ թիվը բերում է կրթական սեգրեգացիայի և բացասական ազդում հանրային դպրոցների վրա: Մյուս կողմից նշվում է (Օ. Հալոնստենի, Է. Մեվելինի և այլոց կողմից), որ անկախ դպրոցները դրականորեն լրացնում են Շվեդիայի կրթության համակարգը, խթանում են կրթական նորարարությունը և ֆինանսավորման այլընտրանքային տարբերակներ են ստեղծում կազմակերպությունների համար: Մոտեցումների նման տարբերությունը վկայում է կրթական հավասարության և դպրոցի ընտրության գաղափարների միջև Շվեդիայում դեռևս գոյություն ունեցող հակասությունների մասին:

Նորություն: Մեր կողմից իրականացված հետազոտությունը տրամադրում է Շվեդիայի պետական և անկախ դպրոցների կառավարման համակարգերի համապարփակ համեմատական վերլուծություն, որը լայնորեն չի քննվել նախորդ ուսումնասիրություններում: Հոդվածում դիտարկվում են կառավարման կառուցվածքները, ֆինանսավորման մոդելները, ղեկավարության ընտրությունն

ու դերերը, ուսուցչական աշխատանքի կառավարումը և ակադեմիական արդյունքները երկու տեսակի դպրոցների համար: Այս ասպեկտները ինտեգրելով՝ ուսումնասիրությունը համապարփակ պատկերացում է տալիս այն մասին, թե ինչպես են պետական և անկախ դպրոցները տարբերվում իրենց կազմակերպչական ու կառավարման գործելակերպով, և ինչ են այդ տարբերությունները նշանակում կրթության որակի ու հավասարության համար: Թարմացված տվյալների (օրինակ՝ աշակերտների վերջին ցուցանիշների վիճակագրությունը) ներառումը և կրթական սեգրեգացիայի հարցի ուսումնասիրությունը դպրոցական կառավարման տեսանկյունից դարձնում են ուսումնասիրությունն արդիական:

Մինչև Շվեդիայի հանրային ու անկախ դպրոցների առանձնահատկությունների քննարկումը ներկայացնենք Շվեդիայի հանրակրթության հիմնական կառուցվածքը և կառավարման ուղղությունները:

1990 թվականից ի վեր Շվեդիայում հանրակրթության համակարգը ենթարկվել է մի շարք բարեփոխումների: Ներդրվել են նոր ուսումնական պլաններ ու ծրագրեր, առաջացել է նոր հանրակրթական օղակ՝ նախադպրոցական դասարան, ինչպես նաև դրամաշնորհային օժանդակությամբ կամ այսպես կոչված անկախ դպրոց ընտրելու իրավունքը:

Նախադպրոցական և դպրոցական տարիքի երեխաների խնամքի պատասխանատվությունը Առողջապահության և սոցիալական հարցերի նախարարությունից փոխանցվել է Կրթության և հետազոտությունների նախարարությանը:

1991 թվականից առաջին քայլերն են իրականացվել դպրոցների կառավարման ընդհանուր պատասխանատվությունը համայնքներին վերապահելու ուղղությամբ: Միննույն ժամանակ կրթության ոլորտը կարգավորող հիմնական մարմնի՝ Շվեդիայի կրթության ազգային գործակալության դերը մանրամասն կանոններ տրամադրելուց վերածվում է մշտադիտարկման և գնահատման գործառույթներ իրականացնողի:

2003 թվականին հիմնվել է նոր կենտրոնական կրթական մարմին՝ դպրոցների բարելավման Շվեդիայի ազգային գործակալությունը: Այդ պահից սկսած՝ հիմնադրվել է նաև Շվեդիայի դպրոցների տեսչությունը:

Ավագ միջնակարգ դպրոցի նոր համակարգը ներդրվել է 1992 թվականին: Հին «գծային» համակարգը (gymnasielinjer) փոխարինվեց 16 ազգային ծրագրերով (nationella program), որոնք 2000 թվականի աշնանը ավելացան ևս մեկով, իսկ 2011թ. հուլիսի 1-ին ներդրվում է միջնակարգ դպրոցի նոր կառուցվածքը, որը ենթադրում է արդեն 18 ազգային ծրագիր՝ 6 բարձրագույն կրթության նախապատրաստական ծրագիր ու 12 մասնագիտական ծրագիր: Նախկին անհատական ծրագիրը փոխարինվեց է հինգ ներածական ծրագրերով, որոնք անհատապես հարմարեցվում էին աշակերտներին [4,7-8]:

2011 թվականի աշնանային կիսամյակում ուժի մեջ մտան «Շվեդիայի Կրթության նոր օրենքը» (Skollagen) և նոր ուսումնական ծրագրերը, որոնք պարունակում են հիմնական սկզբունքներ ու դրույթներ պարտադիր ու հետագա

կրթության, նախադպրոցական (Förskola), նախադպրոցական դասարանի (Förskoleklass), արտադպրոցական խնամքի և մեծահասակների կրթության կազմակերպման համար:

2011 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած ուսումնական ծրագրերը պարունակում են նոր ընդհանուր նպատակներ, ուղեցույցներ ու ուսումնական պլաններ: Նախադպրոցական ուսումնական ծրագիրը ներառում է ավելի հստակ նպատակներ երեխաների լեզվական ու հաղորդակցական զարգացման և գիտության ու տեխնիկայի համար: Հանրապետական առարկայական քննություններն անցկացվում են պարտադիր դպրոցի 3-րդ, 6-րդ ու 9-րդ դասարաններում՝ աշակերտների առաջադիմությունը գնահատելու նպատակով: Շվեդիայում նախկինում գործող գնահատման համակարգին, որը բաղկացած էր չորս գնահատականներից՝ «հանձնել է հատուկ գովեստով»-ից (MVG) մինչև «չի հանձնել (IG), փոխարինելու է գալիս գնահատման նոր սանդղակը՝ A-ից F վեց գնահատականներով: Գնահատականները նշանակվում են ուսումնառության 6-րդ տարվանից:

Շվեդիայում, բացի հիմնական պարտադիր դպրոցներից, գործում են նաև պետական դրամաշնորհով աշխատող անկախ դպրոցներ: Անկախ դպրոցն, ի տարբերություն հանրային դպրոցների, ղեկավարվում է սեփականատիրոջ կողմից: Դպրոցի սեփականատեր կարող է դառնալ որևէ հիմնադրամ, ընկերություն, ասոցիացիա, մասնավոր անձ, կոոպերատիվ կամ կրոնական խումբ: Անկախ դպրոցները աշխատում են հանրակրթության երեք մակարդակներում՝ նախադպրոցական, պարտադիր և միջնակարգ:

1992 թ. դրամաշնորհային աջակցություն ստացող անկախ դպրոցներ հիմնելու վերաբերյալ պահանջների փոփոխությունից հետո անկախ ղեկավարվող միջնակարգ դպրոցների թիվը մեծանում է:

2021/2022 ուսումնական տարվա դրությամբ 4725 պարտադիր դպրոցներից 828-ը (18%), և 1284 ավագ միջնակարգ դպրոցներից 460-ը (36%) անկախ են:

2023/2024 ուսումնական տարում Շվեդիայում 4 667 պարտադիր դպրոցներից 837-ը (18%), իսկ 1296 ավագ միջնակարգ դպրոցներից 466-ը (36%) անկախ դպրոցներ են, մնացած 11-ը ղեկավարվում են համայնքային խորհրդի կողմից (Sveriges kommuner och regioner): Համեմատության համար նշենք նաև 1999 թ. արդյունքները, համաձայն՝ 638 ավագ միջնակարգ դպրոցներից 82-ը անկախ դպրոցներ են [1, 28]:

Շվեդիայի հանրակրթությունը համապարփակ համակարգ է, այն նախատեսված է բոլոր երեխաներին կրթություն տրամադրելու համար՝ անկախ նրանց ծագումից կամ կարողություններից:

Համակարգը նաև ապակենտրոնացված է. դպրոցների կառավարման համար մեծ պատասխանատվություն է պատվիրակված տեղական մակարդակին՝ քաղաքապետարաններին:

Շվեդիայի հանրային և անկախ դպրոցների կառավարման մոդելները

Շվեդիայի հանրային դպրոցներում կառավարումն իրականացվում է քաղաքային իշխանության կողմից, ինչը նշանակում է, որ դպրոցի տնօրենը ընտրվում է քաղաքային իշխանության կողմից հայտարարված թափուր հաստիքին դիմած մասնագետների ընտրության արդյունքում:

Դպրոցի կառավարման տեսանկյունից անկախ դպրոցներում կրթական գործընթացները կառավարվում են անկախ սեփականատիրոջ կողմից:

Ի տարբերություն հանրային դպրոցների՝ անկախ դպրոցները չունեն տեղական քաղաքական նպատակներ կամ որևէ տեղական քաղաքական կառավարում, որին պետք է հետևեն: Դպրոցների գործունեությունն ապահովվելու համար կարիք չկա ռեսուրսների համար մրցակցելու քաղաքապետարանների այլ առաջնահերթությունների հետ, ինչպես դա անում են հանրային դպրոցները:

2023-2024 ուսումնական տարում Շվեդիայում գործող անկախ դպրոցներից 515-ը կառավարվում են շահույթ ստանալու նպատակով գործող ընկերությունների (aktiebolag և handelsbolag), 86-ը՝ ոչ առևտրային հիմնադրամների (stiftelser), 4-ը՝ կրոնական կազմակերպությունների (որոնց իրավական անվանումը «գրանցված դավանանք», registrerade trossamfund), 223-ը՝ միությունների (föreningar) կողմից: Շվեդիայում 121 անկախ դպրոցներ կառավարվում են տնտեսական միությունների, իսկ 102-ը՝ ոչ առևտրային միությունների կողմից [1, 35]:

Շահույթ հետապնդող կազմակերպությունները, միությունները և ոչ առևտրային կազմակերպությունները անկախ դպրոցներ կարող են հիմնել մի շարք պատճառներով: Անկախ դպրոցները մեծ մասամբ լուծում են հատուկ կարիքներ և նեղ մասնագիտական հետաքրքրություն ունեցող աշակերտների մարտահրավերները: Ոչ առևտրային ընկերություններն ու հասարակական կազմակերպությունները անկախ դպրոցները դիտարկում են որպես հանրային դպրոցական համակարգում հատուկ կրթական կարիքներ կամ բացեր լուծելու միջոց, ինչպիսիք են հաշմանդամություն ունեցող աշակերտների համար մասնագիտացված ծրագրեր տրամադրելը կամ այլընտրանքային մանկավարժական մոտեցումներ առաջարկելը: Մյուս կողմից անկախ դպրոցները առևտրային կազմակերպությունների կողմից դիտարկվում են որպես եկամտի աղբյուր՝ հաշվի առնելով դրամաշնորհային ծրագրերը, հարկային դաշտի արտոնությունները և սեփական կրթական արտադրանքը կամ մոտեցումը ներկայացնելու հնարավորությունը:

Երկու տեսակի դպրոցները գործում են ազգային կրթական օրենքների և կանոնակարգերի շրջանակներում՝ ապահովելով կրթական գործունեության որոշակի աստիճանի ստանդարտացում: Այնուամենայնիվ, անկախ դպրոցներն ունեն ավելի մեծ ինքնավարություն իրենց ղեկավարման և կառավարման մոտեցումներում՝ թույլ տալով հարմարեցնել իրենց գործունեությունը դպրոցական համայնքի հատուկ կարիքներին ու նպատակներին:

Հանրային դպրոցներում կառավարման համակարգը սովորաբար հիերարխիկ է. տնօրենները նշանակվում են քաղաքային խորհուրդների կողմից և հաշ-

վետու են ինչպես տեղական, այնպես էլ ազգային իշխանություններին: Սա կարող է հանգեցնել որոշումների կայացման ավելի բյուրոկրատական և կենտրոնացված մոտեցման՝ շեշտը դնելով ազգային քաղաքականության և չափանիշներին առավելապես հետևողական լինելու վրա: Ի հակադրություն, անկախ դպրոցները հաճախ ունեն ավելի ուղիղ ու ապակենտրոնացված ղեկավարման կառուցվածք, որտեղ տնօրենները հաշվետու են դպրոցի սեփականատիրոջը կամ տնօրենների խորհրդին: Այս մոտեցումը, մի կողմից, խթանում է ավելի մեծ ճկունություն և արձագանքողականություն դպրոցական համայնքի հատուկ կարիքներին, բայց պահանջում է առաջնորդական, կառավարման և արդյունավետ հաղորդակցության հմտություններ՝ միաժամանակ ապահովելով ազգային չափանիշներին համահունչ նպատակների իրականացում դպրոցում:

Հանրային դպրոցները, իրենց ստանդարտացված կառուցվածքով և ազգային իշխանություններին հաշվետվողականությամբ կարող են ապահովել որոշակի աստիճանի հավասարություն և հետևողականություն տարբեր տարածաշրջաններում ու համայնքներում: Այնուամենայնիվ, նրանց բյուրոկրատական բնույթը երբեմն կարող է հանգեցնել անճկունության և տեղական կարիքներին ու առաջնահերթություններին արձագանքելու բացակայության: Անկախ դպրոցներն իրենց ավելի մեծ ինքնավարությամբ և ճկունությամբ, հաճախ ավելի լավ կարող են հարմարվել իրենց աշակերտների և համայնքների հատուկ կարիքներին՝ խթանելով նորարարություն ու մանկավարժական մոտեցումների բազմազանություն: Մյուս կողմից նրանց ապակենտրոնացված բնույթը կարող է նաև հանգեցնել որակի տատանումների և պոտենցիալ մարտահրավերների՝ համապատասխանություն ազգային չափանիշներին և հաշվետվողականության պահանջներին:

Բավականին ուշագրավ են նաև դպրոցների ինքնավարությունը, դպրոցական առաջնորդությունը ուսուցիչների ու տնօրենի մակարդակներում՝ հանրային ու անկախ դպրոցների համատեքստում:

Պետական դպրոցների տնօրենները սովորաբար նշանակվում են քաղաքային կրթական խորհրդի կողմից, մինչդեռ անկախ դպրոցների տնօրեններն ընտրվում են դպրոցի սեփականատիրոջ կամ խորհրդի կողմից: Ե՛վ հանրային, և՛ անկախ դպրոցների տնօրենների որակավորումը պահանջում է ուսուցչի որակավորում և համապատասխան ղեկավարման փորձ, սակայն անկախ դպրոցները կարող են արժնորել ձեռնարկատիրական հմտությունները և շուկայական ուղղվածություն ունեցող մոտեցումը: Երկու տեսակի դպրոցների տնօրենները պատասխանատու են դպրոցը ղեկավարելու և կառավարելու համար, սակայն անկախ դպրոցների տնօրեններն ունեն ավելի մեծ ինքնավարություն որոշումներ կայացնելու և իրենց տեսլականն իրականացնելու հարցում:

Թեև հանրային և անկախ դպրոցներում տնօրենները դրսևորում են ինքնավարություն մանկավարժական առաջնորդության և դպրոցի բարելավման աշխատանքում, անկախ դպրոցի տնօրենն ավելի մեծ իրավասություններ ու ինքնավարություն ունի դպրոցական առաջնորդության, առաջնորդության ոճի,

դպրոցի նպատակների և մանկավարժական մոտեցումների հարցում: Պետական դպրոցների տնօրենները բախվում են բյուրոկրատական կառուցվածքներում նավարկելու և շահագրգիռ կողմերի բազմազան շահերը հավասարակշռելու մարտահրավերների [2, 17], ինչի պատճառ կարող են հանդիսանալ հանրային դպրոցների կառավարման համակարգի հիերարխիկ բնույթն ու հաշվետվողականության պահանջները: Նման բյուրոկրատական կառուցվածքը պատճառ է դառնում հանրային դպրոցներում գործընթացների դանդաղեցմանը: Որոշումների ընդունումը կախված է ոչ միայն տնօրենից, այլև քաղաքապետարանից:

Ուսուցչական կազմի կառավարում

Պետական դպրոցները հաճախ հետևում են կենտրոնացված հավաքագրման գործընթացներին քաղաքային կրթական խորհուրդների միջոցով, մինչդեռ անկախ դպրոցներն ունեն ավելի մեծ ինքնավարություն ուսուցիչներին ուղղակիորեն հավաքագրելու հարցում:

Երկու տեսակի դպրոցները տրամադրում են ուսուցիչների վերապատրաստման և մասնագիտական զարգացման հնարավորություններ, սակայն անկախ դպրոցները կարող են առաջարկել ավելի մասնագիտացված վերապատրաստում՝ համահունչ իրենց մանկավարժական մոտեցումներին:

Պետական դպրոցները, որպես կանոն, հետևում են ազգային ուսումնական ծրագրին և ստանդարտացված մանկավարժական մոտեցումներին, մինչդեռ անկախ դպրոցներն ունեն ավելի մեծ ճկունություն՝ իրենց կրթական փիլիսոփայության վրա հիմնված բազմազան մանկավարժական մոտեցումներ ընդունելու համար: Պետական դպրոցները բախվում են որակավորված ուսուցիչներին պահպանելու և մասնագիտական աճի համար համարժեք աջակցություն տրամադրելու մարտահրավերների [2, 20], ինչը, մեր կարծիքով, պայմանավորված է խիստ ստանդարտացված գործընթացներով և պետական չափանիշներին հետևելու անհրաժեշտությամբ:

Այս հարցում անկախ դպրոցների ուսուցիչների հետ աշխատանքի փորձը բավականին արդյունավետ է. այն ներառում է մենթորական ծրագրեր և անհատականացված մասնագիտական զարգացման ուղիներ, որոնք թույլ են տալիս աշխատել յուրաքանչյուր ուսուցչի բարելավման կողմերի վրա և զարգացնել ուժեղ հմտությունները: Անկախ դպրոցներում ուսուցիչների կողմից մեծ ուշադրություն է դարձվում նորարար մեթոդներին և SS գործիքների կիրառմանը: Այսպիսով՝ նշենք, որ չնայած այն փաստին, որ թե՛ անկախ, թե՛ հանրային դպրոցները վերահսկվում են պետական մարմինների կողմից, բայց ներքին հաղորդակցության ու կառավարման տեսանկյունից գործընթացները անկախ դպրոցներում ավելի պարզեցված են: Անկախ դպրոցները չեն պայքարում քաղաքապետարանի ծրագրային և ֆինանսական առաջնահերթությունների դեմ. դրանք գտնվում են անընդհատ հսկողության տակ և պարբերաբար կարիք են ունենում դիմելու պետական դրամաշնորհների՝ դպրոցների գործունեությունը

պահպանելու նպատակով: Եվ, վերջապես, դպրոցները կառավարման տեսանկյունից տարբերվում են թե՛ տնօրենների ընտրության, թե՛ ուսուցիչների հավաքագրման, և թե՛ մանկավարժական ու դեկավարման ինքնավարության մակարդակով: Կառավարման համակարգերի թվարկված տարբերությունները բերում են մի շարք մարտահրավերներ:

Շվեդիայի հանրային և անկախ դպրոցների ֆինանսավորման մոդելները

Շվեդիայում անկախ դպրոցները ֆինանսավորվում են համայնքային վաուչերներով և պետական դրամաշնորհներով: Արգելվում է գանձել դպրոցական վարձեր կամ դիմումի/գրանցման/սպասման ցուցակի վարձեր: Անկախ դպրոցների հիմնական ֆինանսավորումը կատարվում է դպրոցական վաուչերների միջոցով, որոնք համայնքների կողմից վճարվող ներդրումներն են այն վայրերում, որտեղ աշակերտները բնակվում են: Վաուչերները հաշվարկվում են յուրաքանչյուր աշակերտի համար և համապատասխանում են համայնքի կողմից բյուջեով սահմանված ծախսերին՝ մեկ աշակերտի համար «հիմնական գումար», որը ներառում է ուսուցում, ուսումնական նյութեր, սնունդ, համապատասխան գույք, աշակերտների առողջություն և այլն: Շատ համայնքներում բյուջեի մի մասը նախատեսված է սոցիալ-տնտեսական վերաբաշխման (կառուցվածքային հիմնադրամ) և հատուկ կրթական կարիքներ ունեցող աշակերտների համար, ինչպես հանրային դպրոցներում, այնպես էլ հատուկ կրթության կարիքներ ունեցող երեխաների դպրոցներում (լրացուցիչ ֆինանսավորում) [3, 74]: Դպրոցները նաև ստանում են տարբեր տեսակի պետական դրամաշնորհներ, որոնք վերջին տարիներին աճել են: Բազմաթիվ պետական ֆինանսավորման ձևեր հասանելի են տարբեր արտադպրոցական գործունեության և փորձարարական նախագծերի համար: Այս տեսանկյունից կարևոր է քննարկել արդարության սկզբունքը պետական գումարների բաշխման հարցում: Մտացվում է, որ հանրային դպրոցները ստանում են ֆինանսավորում քաղաքապետարանից, որը մի շարք այլ առաջնահերթություններ ունի: Պետական դպրոցներն ունեն պարտավորություններ թե՛ ծրագրային տեսանկյունից, թե՛ դպրոցի կառավարման ու նպատակների, թե՛ ֆինանսական հարցերում և հաշվետու են քաղաքապետարաններին:

Մյուս կողմից անկախ դպրոցներն այս բոլոր պարտավորություններից ազատված են, սակայն գտնվում են Դպրոցների տեսչության խիստ հսկողության տակ, ինչը նշանակում է, որ յուրաքանչյուր տարի իրականացվող ստուգումները չանցնելու դեպքում դպրոցը ենթակա է փակման:

Թեև ֆինանսական տեսանկյունից անկախ դպրոցները ավելի շահեկան դիրքում են, բայց փաստացի հաշվետու են հանրակրթության վերահսկման ավելի բարձր աստիճանին, ինչն իր հերթին նպաստում է ֆինանսական վերաբաշխման խիստ մեխանիզմների մշակմանը և թափանցիկությանը հաշվետվողականության գործընթացում: Պետական դպրոցներն իրենց ուղղակի ֆինանսավորմամբ և կենտրոնացված բյուջետային գործընթացներով կարող են ապա-

հովել ֆինանսական կայունություն և արդարություն ռեսուրսների հատկացման հարցում տարբեր դպրոցների ու տարածաշրջանների միջև: Այնուամենայնիվ, նրանց սահմանափակ ֆինանսական ինքնավարությունը երբեմն կարող է խոչընդոտել հատուկ կարիքներին արձագանքելուն կամ նորարարական ծրագրերում ներդրումներ կատարելուն: Անկախ դպրոցները՝ իրենց վաուչերային հիմքով ֆինանսավորմամբ և ավելի մեծ ֆինանսական ինքնավարությամբ, հաճախ կարող են ավելի ճկուն ու արձագանքող լինել տեղական կարիքներին և առաջնահերթություններին: Այնուամենայնիվ, խիստ վերահսկողությունը անկախ դպրոցների համար բաց է պահում երկարաժամկետ կայունության հարցը:

Շվեդիայի հանրային և անկախ դպրոցների կրթական արդյունքները

Շվեդիայի հանրային և անկախ դպրոցները պարտավոր են հետևել ազգային կրթական չափանիշներին ու ուսումնական ծրագրերին՝ ապահովելով կրթական հիմնարար մակարդակ բոլոր աշակերտների համար: Այնուամենայնիվ, անկախ դպրոցներն ունեն ավելի մեծ ճկունություն ուսումնական ծրագրերի մշակման և մանկավարժական մոտեցումների հարցում՝ թույլ տալով նրանց մշակել մասնագիտացված ծրագրեր և բավարարել հատուկ ուսումնական կարիքներն ու հետաքրքրությունները [5, 81]:

Հանրային դպրոցները, որպես կանոն, հետևում են ստանդարտացված ազգային ուսումնական ծրագրին, որտեղ դասագրքերը և ուսումնական նյութերը համապատասխանում են ազգային ուղեցույցներին: Մի կողմից այս մոտեցումը խթանում է հետևողականություն և արդարություն տարբեր դպրոցներում և տարածաշրջաններում, մյուս կողմից՝ այն կարող է նաև սահմանափակել դպրոցների կարողությունները հարմարեցնելու ուսումնական ծրագիրը տեղական պայմաններին կամ իրականացնելու մանկավարժական նորարարական մոտեցումներ: Ի տարբերություն հանրային դպրոցների՝ անկախ դպրոցները հաճախ ունեն ավելի շատ ազատություն իրենց ուսումնական ծրագիրը մշակելու և մասնագիտացված կամ մանկավարժական այլընտրանքային մոտեցումներ ներառելու համար՝ խթանելով ավելի մեծ բազմազանություն և արձագանք աշակերտների կարիքներին ու հետաքրքրություններին: Այս ճկունությունը նաև պահանջում է որակի ապահովման ուժեղ մեխանիզմներ՝ ապահովելով բոլոր անկախ դպրոցների համապատասխանությունը ազգային չափանիշներին:

Անդրադառնալով ծնողների կողմից անկախ դպրոցներ ընտրելու դրդապատճառներին և քննենք դրանք ակադեմիական արդյունքների համատեքստում: Ծնողների կողմից անկախ դպրոց ընտրելու հիմնական պատճառները հետևյալն են.

- բոնության/բուլինգի բացակայությունն ավելի բարձր է գնահատվում անկախ դպրոց ընտրած ծնողների կողմից, քան համայնքային դպրոցում երեխաներ ունեցող ծնողների կողմից: Բոնության/բուլինգի բացակայությունը և

դասարանում կարգուկանոնի առկայությունը այն կարևորագույն գործոններն են, որոնք ուղղորդում են ծնողներին դպրոց ընտրելու ժամանակ,

- դասավանդման մեթոդները մեծ կարևորություն ունեն անկախ դպրոցներում սովորող երեխաների ծնողների համար, և այն, որ դպրոցը հոգ է տանում աշակերտների մասին, և առաջարկվում է աջակցություն խնդիրների դեպքում: «Դպրոցի ուսուցման մեթոդը համապատասխանում է իմ երեխայի ուսուցման ձևին» պնդումը ավելի բարձր գնահատական է ստացել անկախ դպրոցներում սովորող երեխաների ծնողների կողմից (8.0՝ համեմատած 7.0-ի հանրային դպրոցների համար 1-10 սանդղակով իրականացված գնահատման դեպքում),

- անկախ դպրոցներում սովորող երեխաների ծնողները դպրոցին մոտ լինելու հանգամանքը այնքան էլ բարձր չեն գնահատում, որքան հանրային դպրոցներում սովորող երեխաների ծնողները: Նրանք նաև ավելի քիչ կարևորություն են տալիս իրենց երեխայի ընկերների ընտրությանը դպրոցի հարցում, քան հանրային դպրոցներում սովորող երեխաների ծնողները:

- Ջ. Գիոտայի, Դ. Բեռգբի և Ի. Էմանուելսոնայի հետազոտությունների համաձայն՝ սոցիալ-տնտեսական ցածր պայմաններ ունեցող ծնողները դպրոց ընտրելիս ավելի մեծ ուշադրություն են դարձնում ակադեմիական որակին, քան այնպիսի գործոններին, ինչպիսիք են բարօրությունը, մինչդեռ ավելի բարձր վարձատրվող ծնողները հակված են առաջնահերթություն տալու միջավայրի գործոններին, ինչպես, օրինակ, աշակերտների միջև հարաբերությունները, բարօրությունը և այլն [5, 87-88]:

Անկախ կամ հանրային դպրոց ընտրելու պատճառները կարող են հիմնված լինել նաև աշակերտների առանձնահատկությունների, հատուկ կարիքների առկայության և նեղ մասնագիտական հետաքրքրությունների վրա: Անկախ դպրոցները, ունենալով ավելի մեծ ճկունություն կրթական ծրագրի և հավելյալ ծրագրերի իրականացման մեջ, ակադեմիական արդյունքների տեսանկյունից մեծ տարբերություն չեն գրանցում հատկապես ազգային ավարտական ու միջազգային քննություններում:

Մեր կողմից դիտարկվել են անկախ դպրոցների ակադեմիական արդյունքները, որոնք ներկայացված են 2021-2022 ուսումնական տարվա համար: Այս տվյալները դիտարկել ենք հանրային դպրոցների նույն ուսումնական տարվա տվյալների հետ համեմատության մեջ [1, 46]: Տվյալների վերլուծությունը ավագ դպրոցի աշակերտների շրջանում, որոնք քննություն են հանձնել «Շվեդերեն», «Անգլերեն», «Մաթեմատիկա» առարկաներից, ցույց է տալիս չնչին տարբերություն՝ հոգուտ անկախ դպրոցների: Այսպես, օրինակ, անկախ դպրոցների աշակերտների 89.6 %-ը ստացել է «Մաթեմատիկա» առարկայի անցողիկ գնահատական, ինչը հանրային դպրոցների դեպքում կազմում է 82.9%: «Անգլերեն» առարկայի դեպքում ցուցանիշը անցողիկ գնահատական ստացող աշակերտների համար անկախ դպրոցների դեպքում կազմում է 98.8 %, իսկ հանրային

դպրոցների համար 96.5 %-ն է ստացել անցողիկ գնահատական, իսկ հանրային դպրոցների պարագայում՝ աշակերտների 94 %-ը:

Թեև հանրային դպրոցներում աշակերտների թիվն ավելի փոքր է, կրթական ծրագիրը հարմարեցված է աշակերտներին, ուսուցիչների վերապատրաստումները նույնպես անհատականացված են, դպրոցներում լայնորեն կիրառվում են նորարար մոտեցումներ ու տեխնոլոգիաներ, սակայն ակադեմիական արդյունքի վրա մեծ ազդեցություն չի գրանցվում: Մի կողմից այս իրավիճակի բացատրություն կարող են դառնալ անկախ դպրոցների խիստ վերահսկողությունն ու պետական չափանիշներին հետևելը հավելյալ կրթական ծանրաբեռնվածությանը զուգահեռ: Մյուս կողմից պատճառ կարող է լինել չափից շատ նորարար մեթոդների ու նոր մոտեցումների վրա ուշադրությունը դպրոցների ու ուսուցիչների կողմից: Հանրային ու անկախ դպրոցների ընտրությունն ու ակադեմիական արդյունքների ցուցիչները համեմատության մեջ դիտարկելով՝ առանձնացնեք սեգրեգացիայի առկայությունը Շվեդիայի հանրակրթության համակարգում: Դպրոցի ընտրության իրավունքը և անկախ դպրոցների կառավարման ու բովանդակային ոլորտներում ճկունությունը Կայսա Յանգ Հանսենի և Յան-Էրի Գուստաֆսոնի կողմից նշվում են որպես կրթական սեգրեգացիայի պատճառ [6, 3]: Մեր համոզմամբ Շվեդիայի հանրակրթության ոլորտում, չնայած կրթական չափանիշների համարժեքությանը անկախ ու հանրային դպրոցների համար, տարածաշրջանային սեգրեգացիան մեծ տեղ ունի: Այն պայմանավորված է հանրային դպրոցներում սոցիալ-տնտեսական տարբեր իրավիճակ ունեցող ընտանիքների երեխաների ներգրավմամբ, որոնք բնակվում են դպրոցին մոտ: Անկախ դպրոցի պարագայում չկա աշխարհագրական սեգրեգացիա, բայց արտահայտված է սոցիալ-տնտեսական սեգրեգացիան: Անկախ և հանրային դպրոցների ակադեմիական տվյալների վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ Շվեդիայի հանրակրթության մոդելում ակադեմիական չափանիշների և վերջնարդյունքների տեսանկյունից հավասարություն կա, ինչը դժվար է ասել աշխարհագրական, սոցիալ-տնտեսական և միջավայրային տեսանկյունից:

Մյուս տեսանկյունից անկախ դպրոցները ավելի մեծ հնարավորություն ունեն սեգրեգացիայի հետ աշխատելու, քանի որ տարածաշրջանային և պետական կախվածություն չունեն այն համայնքներից, որտեղ գտնվում են և հավելյալ ծրագրերի իրականացման հնարավորություն ունեն՝ ի տարբերություն հանրային դպրոցների, որոնց շնորհիվ կարող են նպաստել սոցիալ-տնտեսական և միջավայրային սեգրեգացիայի վերացմանը:

Եզրակացություններ

Իրականացնելով Շվեդիայի հանրային և անկախ դպրոցների կառավարման համակարգերի համեմատական վերլուծություն՝ հանգել ենք հետևյալ եզրակացություններին:

1. Հանրային դպրոցներն իրենց ստանդարտացված կառուցվածքով և ազգային իշխանություններին հաշվետվողականությամբ կարող են ապահովել որոշակի աստիճանի հավասարություն և հետևողականություն տարբեր տարածաշրջաններում ու համայնքներում: Այնուամենայնիվ, նրանց կառավարման բյուրոկրատական բնույթը երբեմն կարող է հանգեցնել անձկունության և տեղական կարիքներին ու առաջնահերթություններին արձագանքելու բացակայության:

2. Անկախ դպրոցներն իրենց ավելի մեծ ինքնավարությամբ և ճկունությամբ հաճախ ավելի լավ կարող են հարմարվել իրենց աշակերտների ու համայնքների հատուկ կարիքներին՝ խթանելով նորարարություն և մանկավարժական մոտեցումների բազմազանություն: Մյուս կողմից նրանց ապակենտրոնացված բնույթը կարող է նաև հանգեցնել որակի տատանումների ու պոտենցիալ մարտահրավերների՝ համապատասխանություն ազգային չափանիշներին և հաշվետվողականության պահանջներին:

3. Թե՛ անկախ, թե՛ հանրային դպրոցները վերահսկվում են պետական մարմինների կողմից, բայց ներքին հաղորդակցության և կառավարման տեսանկյունից գործընթացները անկախ դպրոցներում ավելի պարզեցված են: Անկախ դպրոցները չեն պայքարում քաղաքապետարանի ծրագրային և ֆինանսական առաջնահերթությունների դեմ. դրանք գտնվում են անընդհատ հսկողության տակ և պարբերաբար կարիք են ունենում դիմելու պետական դրամաշնորհների՝ դպրոցների գործունեությունը պահպանելու նպատակով: Եվ, ի վերջո, դպրոցները կառավարման տեսանկյունից տարբերվում են թե՛ տնօրենների ընտրության, թե՛ ուսուցիչների հավաքագրման և թե՛ ղեկավարման ինքնավարության մակարդակով: Կառավարման համակարգերի թվարկված տարբերությունները բերում են մի շարք մարտահրավերներ:

4. Պետական դպրոցներն իրենց ուղղակի ֆինանսավորմամբ ու կենտրոնացված բյուջետային գործընթացներով կարող են ապահովել ֆինանսական կայունություն և արդարություն ռեսուրսների հատկացման հարցում տարբեր դպրոցների ու տարածաշրջանների միջև: Այնուամենայնիվ, նրանց սահմանափակ ֆինանսական ինքնավարությունը երբեմն կարող է խոչընդոտել հատուկ կարիքներին արձագանքելուն կամ նորարարական ծրագրերում ներդրումներ կատարելուն:

5. Անկախ դպրոցներն իրենց վաուչերային հիմքով ֆինանսավորմամբ և ավելի մեծ ֆինանսական ինքնավարությամբ հաճախ կարող են ավելի ճկուն և արձագանքող լինել տեղական կարիքներին և առաջնահերթություններին:

6. Թեև անկախ դպրոցներում աշակերտների թիվն ավելի փոքր է, կրթական ծրագիրը հարմարեցված է աշակերտներին, ուսուցիչների վերապատրաստումները նույնպես անհատականացված են, դպրոցներում լայնորեն կիրառվում են նորարար մոտեցումներ ու տեխնոլոգիաներ:

7. Կրթության հավասարության և արդյունավետության տեսանկյունից դպրոցի ընտրությունը կարող է ազդեցություն ունենալ ակադեմիական և առ-

հասարակ կրթական վերջնարդյունքների վրա: Այսպիսով՝ կրթական արդյունքները և դպրոցի ընտրությունը մեկը մյուսից բխող երևույթներ են, որոնց ընթացքում հնարավոր է դպրոցների միջև սեգրեգացիայի առաջացում:

COMPARATIVE ANALYSIS OF PUBLIC AND INDEPENDENT SCHOOL MANAGEMENT SYSTEMS IN SWEDEN

Harutyunyan Nazik

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Yerevan State University,
Republic of Armenia
nazik.harutyunyan@ysu.am*

Aleksanyan Mariam

*Ph.D. student, Chair of Pedagogy
Yerevan State University,
Republic of Armenia
mariam.aleqsanyan@ysu.am*

Summary

In Sweden, alongside public schools, independent schools have expanded in recent decades, and today nearly 20% of compulsory school students attend independent schools. This article presents a comparative analysis of the management systems of public and independent schools in Sweden. It explores differences in governance, funding, school leadership, teacher recruitment, and academic outcomes. While both school types follow national standards, independent schools operate with greater autonomy and flexibility. The article highlights how school choice and governance structures contribute to educational segregation, despite comparable academic performance. The findings emphasize the need to balance autonomy, equity, and accountability in Sweden's education system.

Keywords: Sweden, public schools, independent schools, management system, funding, school leadership, academic outcomes, educational segregation, autonomy, accountability, educational equity.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ И НЕЗАВИСИМЫМИ ШКОЛАМИ В ШВЕЦИИ

Арутюнян Назик

*Доктор педагогических наук, профессор
Ереванский государственный университет,
Республика Армения
nazik.harutyunyan@ysu.am*

Александян Мариам

*Аспирант кафедры педагогики,
Ереванский государственный университет,
Республика Армения
mariam.aleqsanyan@ysu.am*

Аннотация

В Швеции, наряду с государственными школами, в последние десятилетия расширились и независимые школы, и сегодня почти 20% учащихся обязательных школ посещают независимые школы. В этой статье представлен сравнительный анализ систем управления государственными и независимыми школами в Швеции. В ней рассматриваются различия в управлении, финансировании, руководстве школой, наборе учителей и академических результатах. Хотя оба типа школ следуют национальным стандартам, независимые школы работают с большей автономией и гибкостью. В статье подчеркивается, как выбор школы и структуры управления способствуют образовательной сегрегации, несмотря на сопоста-

вимую академическую успеваемость. Результаты подчеркивают необходимость баланса между автономией, равенством и подотчетностью в системе образования Швеции.

Ключевые слова: Швеция, государственные школы, независимые школы, система управления, финансирование, руководство школами, академические результаты, образовательная сегрегация, автономия, подотчетность, образовательное равенство.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. The Independent School Sector. A Report from the Swedish Association of Independent Schools. Lucas Ledin, Stockholm, 2023
2. Regulation and Funding of Independent Schools. Lessons from Sweden, Gabriel Heller Sahlgren, Fraser Institute, Toronto, 2016.
3. Why Do Associations Run Independent Schools in Sweden, and Why Does It Matter? Hallonsten, O., Sevelin, E., Scandinavian Journal of Public Administration, 27(2), Gothenburg 2023
4. Education, equality, and efficiency – An analysis of Swedish school reforms during the 1990s. Anders Björklund, Per-Anders Edin, Peter Fredriksson, Alan Krueger, Uppsala 2004
5. Changes in individualized teaching practices in municipal and independent schools 2003, 2008 and 2014 - student achievement, family background and school choice in Sweden. Joanna Giotaa, Daniel Berghb, Ingemar Emanuelssona, Nordic Journal of Studies in Educational Policy Vol. 5, No. 2, 78–91, Stockholm 2019
6. Causes of educational segregation in Sweden – school choice or residential segregation. Kajsa Yang Hansen, Jan-Eric Gustafsson, Educational Research and Evaluation, New-York 2016

Получено: 02.05.2025

Рассмотрено: 04.05.2025

Принято: 08.05.2025

Received: 02.05.2025

Reviewed: 04.05.2025

Accepted: 08.05.2025

© The Author(s) 2025

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License